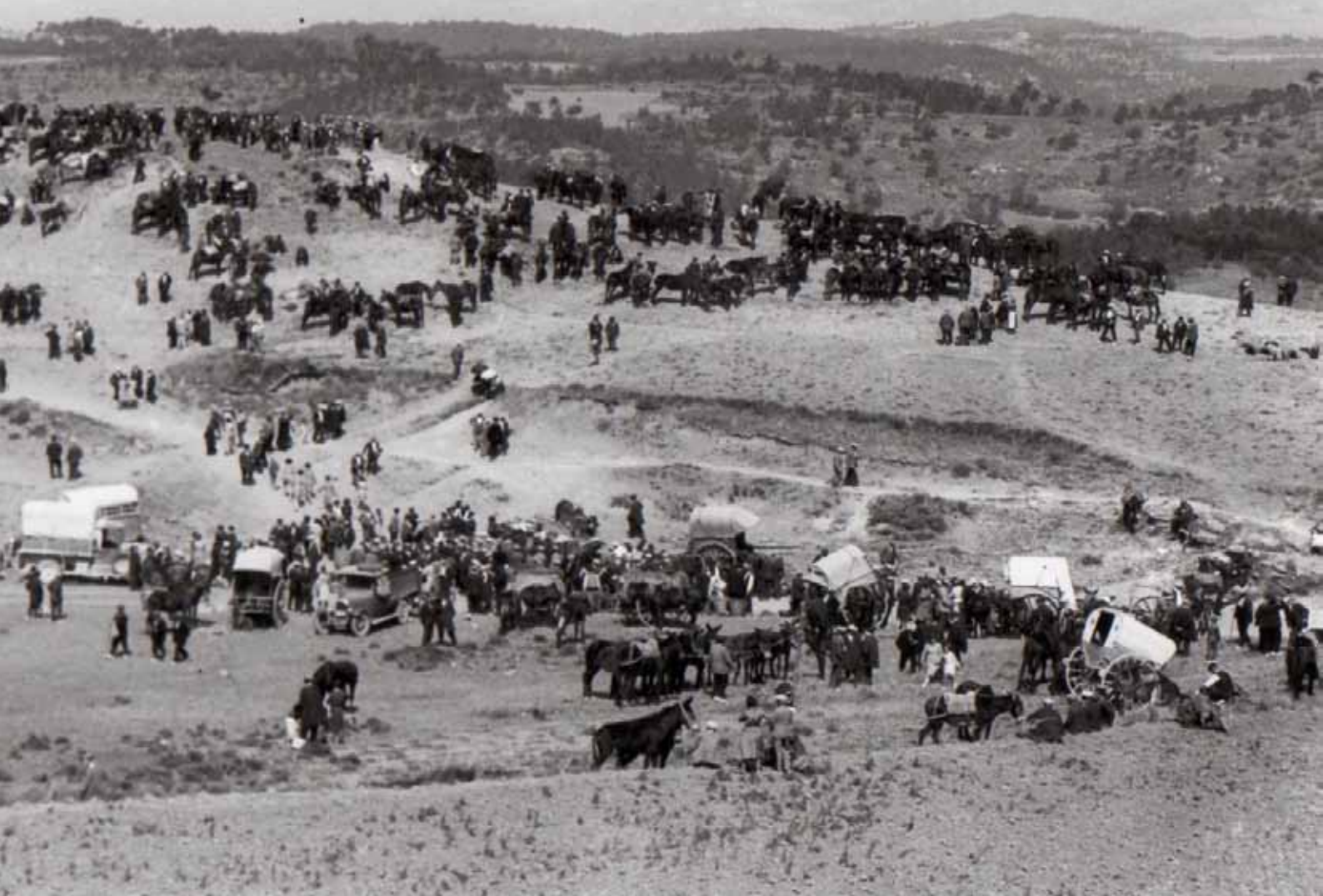




La fira de la Torregassa, a la primera meitat del segle XX, a través de l'Arxiu Vicens de fotografia i l'esguard del Paco de l'Sport

ENRIC BERTRAN GONZÀLEZ

A Francesc Casafont i Fornell, *el Paco de l'Sport*, in memoriam

L'objectiu d'aquest article és apropar-nos a l'antiga fira de camp de la Torregassa, que es reunia, el 20 de setembre de cada any,¹ al terme municipal d'Olius, en despoblat, a una hora llarga a ponent de Solsona, mitjançant les fotografies que hi va tirar, els anys vint o trenta del segle passat, el fotògraf Josep Maria Vicens i Purgimon i la lectura que en va fer, setanta o vuitanta anys després, el menestral cafeter Francesc Casafont i Fornell, *el Paco de l'Sport*. Per això, es fa un repàs a les biografies d'aquests dos prohoms solsonins i a les característiques bàsiques del fons fotogràfic del primer, una concisa reflexió sobre la vàlua documental de la fotografia, es dissenya una metodologia d'anàlisi d'aquest cas concret i es fa una descripció d'un dia de fira, amb el suport d'algunes fonts escrites.

El fons fotogràfic de Josep M. Vicens i Purgimon: l'Arxiu Vicens

Josep Maria Vicens i Purgimon (1884-1961) era membre d'una família benestant de Solsona i vivia de les rendes d'una botiga de confits i licors a la plaça Major i d'una propietat rural al terme de Lladurs. Abans de la Guerra Civil exercí les funcions de jutge municipal d'aquesta ciutat i va ser regidor del seu consistori. Arrenglerat des de ben jove a les files de la Lliga Regionalista, es relacionà amb Francesc Cambó i, sobretot, amb Puig i Cadafalch, amb qui va col·laborar, gràcies

1 D'ençà 2004, la fira de la Torregassa, rere un parèntesi de gairebé quaranta anys que no se celebrava, es reuneix altre cop, bé que amb una orientació més festiva i expositiva que comercial, el diumenge més proper al 20 de setembre.



Josep M. Vicens (Arxiu Vicenç, ACS)

al seu gran coneixement del romànic de la comarca. Home de fermes conviccions religioses, va ser, durant més de cinquanta anys, secretari de la Vintiquatrena, junta de la Confraria de la Mare de Déu del Claustre de Solsona, que n'administra els nombrosos béns patrimonials.

La gran passió de Josep M. Vicens va ser la fotografia, art al qual s'aficionà “sota les influències del seu parent Adolf Mas² i del seu preceptor Mossèn Mateu.”³ A part de fotografiar paisatges i esdeveniments de la comarca, Vicens desenvolupà aquesta activitat professionalment, fent retrats en un estudi parat a casa seva (cal Tomàs Mosset) i fent fotografies per encàrrec d'organismes oficials i privats. La qualitat assolida per la seva feina com a fotògraf, a què es dedicà generosament durant una gran part de la seva vida, és avalada, tal com relata la seva néta, per la seva participació en diverses publi-

cacions, entre les quals destaca l'*Enciclopèdia Espasa* i l'*Àlbum Meravella*, i pels diferents guardons rebuts, entre els quals la medalla d'or en l'*Exposició Fotogràfica de París* en 1930.

La tardor de l'any 1996, l'Ajuntament de Solsona va acollir l'exposició titulada *Mostra fotogràfica: Arxiu Vicens*, que va permetre de fer-se càrrec de la qualitat formal i de la utilitat historiogràfica de la producció del fotògraf Josep Maria Vicens, entre 1910 i 1955. Pel que fa a Solsona i el rodal immediat, hom pot fer-se idea del contingut d'aquest arxiu a partir de la catalogació temàtica que es féu per a dita mostra: carrers i places, fonts, fires i paisatges, vida religiosa, festes i actes ciutadans i oficials, i efectes de la guerra i militars. Aquesta i una altra exposició muntada anteriorment a la biblioteca de la Caixa, també a Solsona, divulgaren la vàlua del treball del fotògraf Vicens. Fins aleshores, només n'érem coneixedors a través de diverses publicacions, el més sovint locals, que havien il·lustrat textos amb fotografies d'aquest fons, llavors d'accés no massa fàcil.

Atès que tradicionalment la majoria de fotògrafs desenvolupaven llur activitat a les ciutats, on tenien parat l'estudi professional i on residia la seva clientela principal, i captaven sobretot paisatges, temes i protagonistes urbans (Quirós 1999, p. 256), l'arxiu Vicens pren una importància notable en adreçar l'objectiu al món rural. Això esdevé un fet d'una gran significació geogràfica i etnogràfica, perquè ens ofereix, com en el cas de l'antiga fira de la Torregassa, el fidel testimoni d'unes formes de comerç tradicional amb escassa documentació escrita. Aquest enfocament i la qualitat de les fotografies realitzades

2 Adolf Mas i Ginestà (Solsona 1861 - Barcelona 1936) va ser un fotògraf d'anomenada que treballà en el camp de l'art, l'arquitectura, l'arqueologia i el paisatge. El seu fons fotogràfic es conserva a la Casa Amatller de Barcelona i conté nombroses fotografies de Solsona i comarca de gran interès documental (n'hi ha tres de la fira de la Torregassa publicades a Bertran 2003, p. 28, 29 i 40).

3 La frase entre cometes angleses és de Maria del Claustre Solé i Vicens, néta del fotògraf i autora d'una breu nota biogràfica per al tríptic informatiu de l'exposició de 1996 citada tot seguit, que he consultat a l'Arxiu Comarcal del Solsonès. Hi ha una altra semblança biogràfica, signada per la Família Soler Vicens, al catàleg de l'exposició *Fotografia en relleu: la fotografia estereoscòpica a les comarques de Lleida (1895-1960)*, muntada el 2017 per la Xarxa de Museus de les Terres de Lleida i Aran.

per Josep M. Vicens fan d'aquest fons fotogràfic un element d'allò més interessant del patrimoni documental del Solsonès.

L'Arxiu Comarcal del Solsonès (ACS) custodia des de 2007 l'arxiu Vicens, llegat per la seva família. Es tracta d'un fons de més de 7.000 fotografies (la gran majoria, negatius sobre vidre), amb una diversitat de temes, rurals i urbans, retrats de persones i esdeveniments, i amb una localització centrada sobretot en la ciutat de Solsona i la seva rodalia, si bé hi ha un nombre considerable de plaques d'altres indrets, de Catalunya, d'Espanya i d'Europa. La manca de referències de les fotografies del fons, n'ha alentit el procés de catalogació, que encara continua. Una part de la feina d'identificació de temes i persones va anar a càrrec de Maria Mas i Francesc Casafont, solsonins tots dos de portentosa memòria en edat provecta, que van esmerçar esforços desinteressats en la indexació que en duu a terme l'ACS.

El testimoni oral del Paco de l'Sport

Francesc Casafont i Fornell (1919-2020) era conegut de tothom a Solsona com *el Paco de l'Sport*, el nom del bar que hi regentà durant molts anys. Me'l va presentar l'estudiós local Vicenç Tàsies Canela⁴ a l'ACS, on dos o tres cops la setmana en Casafont anava a llegir premsa i revistes locals. Aviat, però, se li havia de girar altra feina. Gràcies a una memòria prodigiosa, jo crec que, com el bon vi, millorada amb l'edat, sobre fets d'història local i general, encetà una inestimable tasca de col·laboració en la catalogació dels fons fotogràfics custodiats a l'arxiu: en Francesc Casafont era capaç d'identificar, més bé que ningú, fets i gent en les velles fotografies que hi arribaven perques d'explicacions.



Vicenç Tàsies, a l'esquerra, i Francesc Casafont, a la dreta, a l'ACS (foto d'E. Bertran)

En *Paco de l'Sport* també va esmerçar temps d'arxiu a transmetre, amb gran capacitat de comunicació, imprescindible passió i generosa dedicació, els seus records dels anys de la Segona República i la Guerra Civil (1936-39), quan fou destinat a Barcelona, a les bateries antiaèries del turó de la Rovira, a l'espai museïtzat del qual se'n guarda testimoni documental, amb la foto del soldat Francesc Casafont. Ell mateix ho explica en una entranyable entrevista⁵ emmagatzemada al Banc de Memòria Digital del Solsonès, projecte endegat pel Centre d'Estudis Lacetans. Darrerament, també es deixà veure per l'Institut Francesc Ribalta, on compartí les seves experiències amb estudiants de batxillerat.

Amb tot això, Francesc Casafont, va fer una inestimable contribució a la preservació de la memòria col·lectiva de Solsona, raó per la qual, i a proposta de la Fundació Francesc Ribalta, el Consell Comarcal del Solsonès li va atorgar, en just reconeixement, el Premi Signum 2013. Rosa M. Vila Gangolells, de l'ACS, en va llegir una magnífica glossa (Vila, 2013)⁶ en l'acte de lliurament, on va definir Francesc Casafont com una persona culturalment inquieta des de ben jove, fet que el va portar a sovintejar, tant com podia, la biblioteca i el Museu Diocesà i Comarcal.

4 Podeu llegir-li, en aquesta mateixa revista, l'article "L'església de Sant Julià dels Torrents (Lladurs, el Solsonès) i el retaule de l'altar major de Carles Morató" (*Oppidum*, núm. 12, p. 73-93), escrit de conjunt amb el seu fill, l'historiador Jordi Tàsies.

5 <http://lacetans.org/solsonesmemoria/memoriaoral/?municipi=solsona> (consulta efectuada el 23 de juliol de 2020)

6 A més d'aquesta glossa, Rosa M. Vila signa una nota biogràfica, de conjunt amb Joan Ramon Nova i Jordi Torner, a *L'Abans, Solsona recull gràfic 1864-1979*. Solsona: Efadós, 2020. ISBN 978-84-17432-36-2. p. 879.



Soldat Francesc Casafont, 1938 (fons F. Casafont)



El bar Sport, a la placeta de la Catedral

I també com un home d'una gran curiositat, cosa que el feia valorar tot allò que l'envoltava, ensems que obtenia un coneixement minuciós de tots els racons de Solsona, de la seva gent i la seva història.

Francesc Casafont va exercir molts anys de taverner al bar Sport, en tres ubicacions diferents, al carrer de Sant Llorenç, als baixos de la fonda Vilanova i a tocar del portal del Pont. He usat el verb *exercir* a gratciént, per dignificar l'ofici de taverner, a voltes maltractat. Perquè goso dir que qui exerceix amb professionalitat l'ofici del darrere la barra d'un bar, pot arribar a esdevenir un pou de saviesa local, si és que es compleix amb certes condicions. Me n'afiguro quatre, si més no: el bon tracte amb la gent i la discreció, que permeten, les dues plegades, de guanyar la confiança dels interlocutors, la intel·ligència per relacionar com cal la informació rebuda i la capacitat per desar-la a la memòria un cop organitzada. Crec que en Francesc Casafont reunia aquestes qualitats amb escriure.

I encara n'hi afegiria una altra, la sordesa dels temps de la guerra, que li oferia l'oportunitat de parar més atenció.

Personalment, li haig de reconèixer un valuós i generós ajut, esdevingut ben bé una col·laboració, en l'anàlisi de fotografies del Fons Vicens relacionades amb la fira de la Torregassa, en el decurs d'una recerca que jo feia fa uns anys sobre les fires de camp al Solsonès. Conservaré a la meua memòria, per sempre agraït, aquells matins, més aviat cap a migdia, passats en companyia de Francesc Casafont a l'ACS. Ell, amb la lupa damunt de la fotografia, anava xerrant mentre jo prenia notes. Ara i aquí, miraré d'organitzar-les en aquest article que li dedico in memoriam.

La fotografia com a document i metodologia emprada

Avui en dia ningú no posa en qüestió la utilitat de la fotografia en la recerca geogràfica. Tothom li atorga una vàlua interpretativa que

transcendeix la pura finalitat il·lustrativa. Les fotografies ja no són només els sants que fan bonic enmig dels textos, que els aporten fins i tot un valor artístic, sinó que prenen un biaix documental. En el cas de la fotografia històrica, ja són quelcom més que un complement de les fonts escrites i cartogràfiques. Tant dels aspectes morfològics, més permanents, com d'altres de més canviants, derivats de l'estructura social, formes de vida i mentalitats ja periclitades, que són objecte d'estudi de la geografia, se'n pot fer inventari a través de fotografies (Quirós 1992, p. 257). Un ha dit, amb prou encert, que la fotografia com a document és una mena d'acta notarial, perquè és el registre visual d'un esdeveniment, en un moment i en un temps concrets (Lara López 2005, p. 3).

La fotografia històrica ens fa espectadors privilegiats d'un fet passat, si bé només ens ensenya una part d'aquesta realitat pretèrita, en funció de la selecció feta pel fotògraf. La fotografia és, val a dir-ho, el resultat d'un seguit de maniobres que depenen de decisions més o menys intencionades del fotògraf: la tria de l'escena, l'enquadrament, la il·luminació, el revelat... És per això que hom sol dir que les fotografies es *fan*, emfasitzant el caire subjectiu de l'acció realitzada. La fotografia esdevé, doncs, un document històric carregat de l'opinió de l'autor, cosa a tenir present a l'hora d'interpretar-la (Lara López 2005, p. 18), perquè la fotografia no és ben bé la realitat, sinó una de les maneres convencionals que tenim de representar-la. La realitat és, doncs, més complexa, dinàmica i multicairada que la imatge que ens transmet la fotografia (Ramírez 1997, p.158).

Força més vegades que no voldríem, les fotografies antigues no inclouen text de cap mena que informi de la imatge, sigui la data o el context, per no dir una descripció complementària; i sense peu de foto la informació ens arriba incompleta, si no és que un és capaç de reconèixer les persones o els temes retratats (Valle Gastaminza 2018). El procés d'identificació

d'una fotografia, fonamentalment, depèn, en aquest cas, dels coneixements, de la memòria i de la perícia de qui se la mira. És necessari, aleshores, contraposar la fotografia en qüestió amb els records de l'observador, qui sap si massa tamisats pel pas del temps, ensems que utilitzar-la com a eina per desvetllar-los. No cal dir que disposar de fonts documentals d'altra mena permet contrastar les observacions realitzades i provar-ne l'encert.

Pel que fa a la fira de la Torregassa, l'arxiu Vicens conté una vintena de fotografies en blanc i negre. Aquest nombre facilita de fer-ne una presentació força cohesionada, si bé no il·lustren tots els aspectes de l'esdeveniment. Les imatges no inclouen cap altra referència escrita que el lema *fira de la Torregassa*. No hi ha data i no hi ha descripció, tret d'alguna paraula, com és ara *mula*, del tot innecessària per evident. Són, això sí, fotografies que pertanyen al *temps present*, entès com aquell del qual encara hi ha persones vives que poden ajudar-nos en la feina d'interpretació (Valle Gastaminza 2018). Jo vaig tenir la fortuna de poder comptar amb la inestimable col·laboració de Francesc Casafont i Fornell, quan a la ratlla de la norantena encara conservava una memòria prodigiosa (no la va perdre mai), que vaig aprofitar per a la interpretació de les imatges de la fira seleccionades.

D'antuvi haig d'assenyalar que no faré pas una anàlisi morfològica de les fotografies, perquè no és del meu interès ocupar-me dels aspectes tècnics de la imatge, cosa que no conforma el contingut temàtic del document des d'una perspectiva geogràfica i fer-ho, per altra banda, qui sap si no demostraria certa incompetència de part meua. Només pararé atenció, doncs, en qüestions tècniques si aporten informació documental rellevant, com en el cas del revelat en negatiu de vidre, perquè permet datar les imatges analitzades amb anterioritat a la dècada dels cinquanta del segle XX, anys en què aquesta pràctica, encetada la segona meitat del XIX, va anar quedant obsoleta. Així, doncs, m'ocuparé



Foto 1. Fira de la Torregassa (Arxiu Vicens, ACS)

directament del contingut d'una selecció de dotze fotografies i intentaré de fer-ne una interpretació que vagi un pas més enllà de la mera descripció.

Primerament, tractaré del lloc on es van fer les fotos i miraré de determinar-ne l'any, si més no aproximadament. En aquest sentit, val a dir que el lema *fira de la Torregassa* ens situa en un indret precís i en una època de l'any concreta, el traspàs de l'estiu a la tardor (20 de setembre). Segonament, m'ocuparé dels elements que apareixen a les fotografies, persones, animals, vehicles i altre material mòbil. I m'esforçaré de fer-ho amb la màxima precisió de què sigui capaç, sense deixar-me res, perquè allò que pot semblar obvi a algú, un altre podrà trobar-ho revelador o poc entenedor. Pararé atenció a la vestimenta i a d'altres elements que ajudin en la datació. Tercerament, adreçaré l'esguard a les activitats que s'hi realitzen, intentant d'identificar qui hi va per feina, qui hi va a

vendre o a comprar i qui hi va només a badar. I, en darrer lloc, en contrastaré les interpretacions amb d'altres fonts.

La fira de la Torregassa en una dotzena de fotografies

Ha estat dit que el Fons Vicens conté una vintena de fotografies indexades com a pertanyents a la fira de la Torregassa, cosa de la qual les imatges no deixen marge de dubte. Aquí se'n reproduïxen només dotze (de fet, 10 de J.M. Vicens i 2 d'Adolf Mas), per tal d'estalviar-ne repeticions que no aportarien res de nou a la interpretació que es vol fer. Les fotografies de Vicens no fan constar l'any en què foren tirades, tot i que per similitud amb la darrera de totes, del fotògraf Adolf Mas i datada, aquesta sí, en 1932, ens les podem afigurar, ja d'antuvi, d'època semblant, amb el benentès que no es pot pas inferir que siguin totes del mateix any.

La fotografia núm. 1 mostra, en gairebé tota la seva dimensió, el final de la Torregassa al

punt de migdia. L'orientació cardinal i l'hora dia vénen demostrades per les ombres poc allargades que apunten al nord. Les diverses colles assegudes en rotllana deixen ben clar que és hora de dinar. El firal ocupava terres ermes, situades en un gran pla inclinat vers a ponent, al lloc on confronten els termes municipals d'Olius i Castellar de la Ribera (més en concret, els de les respectives i antigues parròquies del Castellvell i de Clarà), ran la cabanera que davallava dels prats alpestres del Port del Comte i del Pirineu. Aquí, el camí ramader es bifurcava: un feia cap el sud, tot seguint la partió d'aigües entre les conques dels rius Cardener i Segre, i l'altre aprofitava aquest pla en declivi que menava a les terres de l'Urgell, la Noguera i el Segrià (Bertran, 2001, p. 58), estimades pastures hivernals abans de l'extensió del regadiu. Som, doncs, en un indret de transició entre la muntanya prepirinenca i les planes de la Depressió Central, amb un poblament dispers en masies escampades o semiconcentrat en llogarrets, territori idoni per a l'intercanvi de productes d'economies que d'aquesta manera esdevenien complementàries i per a la relació entre pagesos. El valor estratègic de l'emplaçament del firal de la Torregassa esdevé, doncs, inqüestionable.

De la fotografia núm. 2, parem⁷ atenció en les mules, perquè els anys vint i trenta del segle XX la Torregassa era una fira de bestiar de peu rodó, centrada en la compravenda de mules i en la qual tenim prou documentada la presència dels principals tractants de la comarca i la de compradors forans (Bertran, 2001, p. 77-78). Cal tenir en compte que el Solsonès era una àrea de recria de mules, que funcionava de la següent manera: hi havia cases que en compraven de sobreanyes (d'1 a 2 anys) i les ensinistraven en el treball del camp (les *afaitaven*, en la terminologia pagesa); i en ser terçones o quartones



Foto 2. Les mules (Arxiu Vicens, ACS)

(de 3 a 4 anys), quan encara tenien dents de llet i se'n podia provar l'edat, les duïen a vendre a la Torregassa. El dia abans o aquell mateix matí de setembre, les repassaven amb el raspall de ferro i els retallaven la cua, per donar-los una bona estampa i que no semblessin massa cares als ulls dels potencials compradors. Era una operació, aquesta de la recria, que solia ser un bon negoci.

Pel que feia a l'escenificació dels tractes de compravenda de mules i matxos, el procediment era gairebé ritual: de primer, es mirava el dentat de les bèsties, per saber-ne l'edat; després els ulls, per si no hi veïen prou bé; tot seguit, calia descartar malalties a la pell; a continuació, se'ls palpava el braguer, per comprovar si eren dòcils, i se'ls aixecava la pota, per veure si tenien bé el casc o si serien difícils de ferrar. En acabat, se les feia anar amunt i avall; i hi havia, fins i tot, qui les enganxava al carro. Si superaven aquest examen, començava el regateig, que en algun cas havia dilatat el tracte fins a la tarda, amb pausa per dinar i beure conyac. Sovint, però, algun tercer que semblava badar feia de mitjancer per mor d'acostar posicions i treure'n, amb sort, un benefici. Val a dir que el nombre de transaccions registrades d'aquests i d'altres animals (Bertran,

7 A partir d'aquesta fotografia, faig servir la primera persona del plural, perquè allò que es diu vol recollir els comentaris que em va fer Francesc Casafont. Tanmateix, cal dir que jo sóc l'únic responsable si es dona el cas d'haver-ne traslladat aquí algun de manera no prou encertada.

2001, p. 77-79) demostren ben a les clares que durant el primer terç del segle passat, la Torregassa era, sobretot, una fira de mules.



Foto 3. Bous i vaques (Arxiu Vicens, ACS)

La fotografia núm. 3 mostra al detall l'exposició de bous, vedells i vaques. En una època de desplaçaments difícils, la fira era el lloc idoni per mirar i triar. Era habitual la presència de ramaders que venien a la Torregassa a vendre-hi bous de cria, perquè sabien de la presència d'una clientela potencial que en podia estar interessada. També hi havia animals d'engreix i alguna vaca lletera, les menys però. El volum de negoci era prou considerable, ateses les transaccions que he pogut documentar (Bertran, 2001, p. 77-79).



Foto 4. Xais i cabres (Arxiu Mas)

La fotografia núm. 4 és d'Adolf Mas. L'he inclosa en aquest recull perquè no he sabut trobar-ne cap de semblant al fons Vicens i per il·lustrar el fet que tot allò que capta el fotògraf pot no abastar tota la realitat en la seva amplitud. I és que la Torregassa era també una fira d'animals de pèl i llana, que foren, de llarg, els més rellevants entre els segles XVII i XIX (Bertran, 2004). Ho era, doncs, per la seva vinculació secular

amb el trànsit transhumant, ja que el camp de fira estava situat en un indret de dispersió de ramats que havien passat l'estiu a muntanya. Tot i que aquesta ramaderia tradicional estava en franca decadència en l'època de la fotografia, en cap edició de la fira no hi mancaven els ramats de cabres i ovelles.



Foto 5. El tracte (Arxiu Vicens, ACS)

La fotografia núm. 5 il·lustra un tracte de compravenda d'una parella de vaques (o potser una és un bou?). Els negocients hi figuren amb gorra, brusa negra, espadenyes i vara de freixe a la mà. Aquí semblen estar fent una demostració i un reconeixement preliminar dels animals i el tracte potser encara trigarà. O, tal vegada, aquest home de la dreta, amb el paraigua sota el braç, es prepara per intervenir, fer de mitjancer i apropar posicions de comprador i venedor.

A la fotografia 6, s'hi veuen els empostissats, les parades de menjar que muntaven els taverners, que sovint eren professionals del ram, de Solsona i d'Oliana; però també n'hi havia de menestrals d'altres oficis, que aprofitaven l'oportunitat de fer diners. Eren els que primer arribaven al firal, dos o tres dies abans, per tallar branques de pi i de boix amb què muntar un empostissat i parar taules, i també per arreplegar llenya per escalfar el menjar. De vegades, els feien companyia gitanos itinerants, que també eren previsors i acampaven pels voltants dies abans. N'hi havia que compraven mules guites als pagesos de la rodalia i les revenien a la fira



Foto 6. Els empostissats (Arxiu Vicens, ACS)

degudament *emborratxades* amb tabac per emmascarar-ne els defectes. Així, aprofitant que a ells ja no els venia d'aquí, feien calés ensems que els estalviaven als primers de comprometre el seu bon nom en una operació amb un biaix fraudulent. Un *win and win* en tota regla.



Foto 7. Menjars preparats (Arxiu Vicens, ACS)

A la fotografia núm. 7, hi ha una parada de menjars. Pel nombre de gent que hi surt retratada, ben bé podia tractar-se d'un negoci familiar o qui sap si una unió expressa per al dia de fira (un precedent de *joint venture* d'un parell o tres de dies que es reeditava l'any sobre?). En aquests taulats, s'hi solia oferir arròs, pollastre, conill, mongetes, cansalada, botifarra i el freginat, una

mena d'estofat de freixura de corder, amb sang i herbes, que es venia a tant el cullerot. S'hi acostumava a beure vi, però també *xampany de pobre* amb porró, on s'hi havia barrejat vi blanc amb gasosa.⁸ Tampoc no hi faltava mai el cafè de mitjó i el conyac de garrafa, l'anís o l'aiguardent.



Foto 8. Dinar en rotllana (Arxiu Vicens, ACS)

La fotografia núm. 8, mostra el dinar en rotllana de qui se'l portava de casa. Eren moltes les rotllanes que es muntaven al camp de fira a l'hora de dinar i que esdevenien trobades amb parents més o menys propers, amb qui es mantenien relacions familiars i s'intercanviaven informacions. El menjar era prou senzill, pa amb donegal i llonganissa (*llanganissa*, en la parla local). El beure, un càntir d'aigua fresca. En acabat, el cigaló esperava els homes a l'empostissat que feia funcions de bar, mentre les dones desmuntaven la paradeta.

A la fotografia núm. 9, hi apareixen dos números de la Guàrdia Civil. La seva presència era justificada, com encara ara és costum, pel manteniment de l'ordre. No és que la fira de la Torregassa fos pas un lloc conflictiu, però s'hi havien robat bicicletes i de vegades el conyac apujava el to de tractes i discussions. També els calia vigilar -tot i que feien els ulls grossos- l'il·legal

⁸ Aquí recordo prou que va sortir el taverner i el Paco de l'Sport em va parlar de diversitat de mixtures fetes de combinar vins dolços amb gasosa o sifó i de quines agradaven més a segons qui.



Foto 9. La Guàrdia Civil (Arxiu Vicens, ACS)



Foto 10. Noies que van a 'vistes' (Arxiu Vicens, ACS)

comerç de fures i l'activitat de les colles de gitanos, sempre al punt de mira de la *Benemérita*. Així era, doncs, que dues o tres parelles de la Guàrdia Civil hi pujaven a cavall, hi patrullaven a peu, amb el fusell a l'esquena, i hi tenien el dinar pagat per l'Ajuntament d'Olius (Bertran, 2001, p. 71).

A la fotografia núm. 10, hi posen tres *noies per merèixer*, amb els pentinats ondulats de l'època i els vestits de faldilles prisades sota genoll que s'havien cosit elles mateixes, si no és que eren prou afortunades per haver anat a ca la modista. La imatge dona testimoni de la funció social de la fira de la Torregassa, com a lloc de relacions entre persones que vivien aïllades sota el paraigua conceptual del poblament dispers. L'expressió *anar a vistes* designa l'anada del jovent al firal per deixar-s'hi veure, ensems que fer un cop d'ull al mostrari de possibles candidatures matrimonials. Era, aquesta, una funció expositiva més.

La fotografia núm. 11 il·lustra l'acabament de la fira. Es diu que la fira de la Torregassa durava un dia, però la veritat és que després de dinar es feia ben poca cosa, tret d'algun tracte de darrera hora com s'endevina a l'esquerra de la imatge. Al setembre, sense les dues hores avançades d'ara, es feia fosc aviat, a molta gent

els quedava bon tros de camí fins a casa i alguns es desplaçaven a peu, com era costum estès. Hi havia qui anava amb el bast, el carro o la tartana, amb bicicletes i alguna motocicleta. Hi havia camions que admetien passatge (més de baixada que de pujada) i l'autobús del Galtanegra,⁹ que feia de llançadora de Solsona a la Torregassa, al matí, i a l'inrevés, a la tarda.

A manera de conclusió, una fotografia

En tancar aquesta descripció fotogràfica de la fira de la Torregassa, m'adono que puc fer-ho amb una darrera panoràmica,¹⁰ la fotografia número 12, d'Adolf Mas, que abasta gairebé la totalitat del firal i ens ofereix alguns elements que mereixen ser comentats.



Foto 11. La tornada (Arxiu Vicens, ACS)

⁹ Empresa de transports, creada el 1922 pel solsoní Isidre Guitart, que prestava servei de línia entre Manresa i Solsona, i entre d'altres poblacions de la Catalunya Central.

¹⁰ Aquesta fotografia és a l'Arxiu Vicens, però pertany a l'Arxiu Mas, on se'n conserva la placa original.



En primer lloc, la fotografia està datada l'any 1932, cosa que ens permet aventurar-nos a no situar les instantànies de Vicens gaire més enllà d'aquesta data.¹¹ En segon lloc, mostra les mules perfectament afilerades i fermades pel ronsal a cordes que ens afigurem de cànem, en una disposició que no havíem vist a les fotografies anteriors; aquest fet que prova la presència de negociants amb bons lots d'animals. En tercer lloc, es pot constatar la notable presència de diversos vehicles grans, carros, cotxes i camions, que corrobora el fet que hom es desplaçava motoritzat i que no tothom anava a peu. I en darrer lloc, les dimensions colossals de la fira, que no era sols una trobada festiva de la població del rodal, sinó que el seu radi d'influència devia d'anar força més enllà. La Torregassa era, doncs, una fira d'àmbit regional.

¹¹ Ens va quedar el dubte, sense resoldre, de si les fotografies núm. 9 i 11, a la vista de la llargària de les faldilles, que deixaven mig veure el genoll, podrien ser de data posterior. No més enllà, però, dels anys quaranta, quan es van començar a abandonar els negatius de vidre.

BIBLIOGRAFIA

BERTRAN, Enric. “La fira de la Torregassa: una fira ramadera i una fira de camp”. A: *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 51. Barcelona, 2001, p. 57-81. ISSN 1133-2190

BERTRAN, Enric. “Les fires de Solsona en el temps.” A: BARTRINA, Enric; Enric BERTRAN i Jordi TÀSIES, *50 anys de Fira. Sant Isidre*. Solsona: Consell Comarcal del Solsonès, 2003, p. 21-61. ISBN no hi consta.

BERTRAN, Enric. “La rellevància territorial de les fires del Bancal de l'Arç i la Torregassa”. A: *Oppidum*, núm. 4. Solsona, 2004, p. 101-110. ISSN 1577-5453

BURKE, P. *Visto y no visto. El uso de la imagen como documento histórico*. Barcelona: Crítica, 2001, ISBN 978-84-8432-269-6

LARA LÓPEZ, Emilio Luis. “La fotografía como documento histórico-artístico y etnográfico: una epistemología”. A: *Revista de Antropología Experimental*, núm. 5. Texto 10, 2005, ISSN 1578-4282

QUIRÓS LINARES, Francisco. “Fotografía histórica y geografía histórica”. A: *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* núm. 33-34, 1993, p. 251-259.

RAMÍREZ, Juan Antonio. *Medios de masas e Historia del Arte*. Madrid: Cátedra, 1997, ISBN 84-376-0084-7

VALLE GASTAMINZA, Félix del. “El análisis documental de la fotografía”. A: *Cuadernos de Documentación Multimedia*, núm. 2, 2018, p. 33-43. (Recuperat a partir de <https://revistas.ucm.es/index.php/CDMU/article/view/59340>.)

VILA GANGOLELLS, Rosa M. *Francesc Casafont Fornell (Paco de l'Sport)*. Premis Signum, 17. Solsona: Consell Comarcal del Solsonès, 2013 (ACS)

Agraïments: a Rosa M. Vila i Jordi Torner, de l'Arxiu Comarcal del Solsonès, per les facilitats obtingudes en la consulta de l'Arxiu Vicens i per diverses informacions sobre aquest fotògraf; i a Josep Dalmau, de cal Rendé, sobre aspectes biogràfics de Josep M. Vicens i Francesc Casafont.

La fira de la Torregassa, a la primera meitat del segle XX, a través de l'Arxiu Vicens de fotografia i l'esguard del Paco de l'Sport